

## **A TÁRSADALMI TŐKE MINT VERSENYTÉNYEZŐ**

A XX. század végi Magyarországon lejátszódó folyamatok, a gazdaság működési logikájának átállása jelentős változásokat eredményezett mind a magán, mind a társadalmi, mind a gazdasági szférában. A tulajdonviszonyok átalakulása, a piacgazdaság kiépítésének folyamata, az átalakuló vagy megszűnő vállalatok, a külföldi tőke erőteljesebb megjelenése új helyzetet teremtett a gazdaság valamennyi szereplője számára.

Az újdonsült tulajdonosoknak meg kellett tanulniuk tulajdonossá válni, a kereslet-kínálat orientált piachoz igazodni a tervutasításos gazdálkodás után, a vállalatoknak s az embereknek tudomásul kellett venniük, hogy a gondoskodó állam eltűnt az életükből, mindennapi létükben és a gazdasági életben önállóan kell helytállniuk, felvállalva az új helyzet adta kockázatokat.

Megváltozott Magyarország külföldi megítélése, a világpiacon való szereplésünk átalakult, új kereskedelmi partnereink lettek, új kihívásokkal találkozunk magán- és gazdasági életünkben.

A hazai ipar egésze szerkezeti átalakuláson ment át, a szocialista nagyiparra jellemző óriási vállalatok szétdarabolódtak, kialakultak a zömmel közép- és kisvállalatok. Ezek az új társaságok a régitől eltérő mikro- s makrokörnyezetbe kerülvén, egy tanulási folyamaton mentek és mennek keresztül, próbálnak a megváltozott helyzethez alkalmazkodni.

A versenyképesség megváltozott fogalma a gazdaságban tevékenykedők és az elemzők számára kulcsfontosságúvá vált. A versenyképesség egy adott nemzetgazdaságban ösztársadalmi és vállalati szinten rendelkezésre álló és megújítható erőforrások felhasználásának vizsgálatát jelenti, erőssége vagy gyengesége pedig a vállalat hazai és nemzetközi megítélését.

Az előbbiből következik, hogy a versenyképesség fogalmának vizsgálata két területen történik: először beszélhetünk a vállalatok erős és gyenge pontjainak, értékének meghatározását biztosító paraméterekről, előtérbe kerülve a versenytényezők, versenyfeltételek stratégiai, strukturális tényezőinek elemzése, másodsorban pedig egy nemzetgazdaság aggregált szintű erejéről.

Visszatérve a vállalatokhoz, azokat tekintjük versenyképeseknek, amelyek a társadalmi normák és szabályok betartásával a számukra elérhető erőforrásokat minél nagyobb profittá tudják alakítani, és működésüket befolyásoló belső és külső környezetükhöz úgy tudnak alkalmazkodni, hogy eredményes működésük tartós legyen. A gazdasági szereplők versenyképességének különbözősége egyenlőtlenséget szül a profit utáni versenyfutásban.

A társadalmi egyenlőtlenség vagy egyenlőség a gazdaság területén nem ontológiai folyamat, hanem eltérő normák és szabályok alkalmazása.

A normák szolgáltatják a mértéket az érdekek és vétségek elbírálásához, amelyek Ancsel Éva nemrégén elhunyt filozófus megállapítása értelmében, miszerint térben és időben be vagyunk zárva, mindig egy adott kor s egy adott társadalom által determináltak.

A szabályok valamiféle igazságosságot hordoznak magukban, mert betartásuk mindenkire kötelező érvényű, megszegésük esetén általános a felelősségre vonás. A szabályok rendet teremtenek, be nem tartásuk szankciókat von maga után. A normák elfogadása vagy tagadása belülről jön, a József Attila-i benső vezérel, összegzésüket erkölcsnek nevezzük, melynek szerepe a társadalom szempontjából helyesnek tartott emberi magatartás kialakítása.

A közgazdaságtan kutatási területén kívül helyezkedik el az erkölcs mint filozófiai és gazdasági fogalom elemzése.

A szociológia foglalkozik a láthatatlannal, feltárni próbálja, miért oszlanak el egyenlőtlenül az anyagi és szimbolikus javak, erőforrások. Foglalkozik a normák, szabályok által meghatározott társadalmi berendezkedés erőviszonyaival, amelyek elosztása meghatározó.

Ezeknek megfelelően különböző tőkefogalmakat különíthetünk el, amelyek a társadalompolitikai, gazdasági és kulturális életében meghatározó szerepet játszanak. Beszélhetünk politikai tőkéről, ami a hatalom, beszélhetünk gazdasági tőkéről, amelyen az erőforrásokhoz való hozzáférhetőség, a piaci pozíció, az innovációs képesség és készség, a tudás, az információk mennyisége és minősége és még sok minden érthető. A gazdasági szereplők közötti kapcsolat minősége, az üzleti életben meglévő vagy hiányzó szavahihetőség, a normák elfogadása és betartása a társadalmi tőke fogalomköréhez kapcsolódik. A szabály nem, a szabály a törvényesség fenntartásának eszköze, ennél fogva jogi kategória.

Ha meg akarjuk különböztetni, meg akarjuk érteni a jog és az erkölcs fogalmát, vissza kell kanyarodnunk a múltba, vissza kell térnünk a társadalmi fejlődés korábbi szakaszába, az archaikus korba.

A fejlődés korai szakaszában az azonos származásúak alkotta család-közösségek, melyek fő foglalatossága a gyűjtögetés útján történő táplálékszerzés volt, tagolt beszéd híján bizonyos beszédgesztusok kialakulásával kommunikáltak egymással. Az emberi törzsfelődésnek ebben a szakaszában, majd amikor már az ún. „döghúsevés-korszak” után a közös vadászatok által szerzik be az állati eredetű táplálékot, a közösségeknél a beszédfejlődés kezdetlegessége és a saját maguk által kialakított szokások, rituálék adtak lehetőséget a kapcsolattartásra. A női és a férfi munka közti munkamegosztás létrejött, a tűz meghódítása, a víz szállítása, a szellemi javak továbbadása jelentette a fejlődés következő szakaszát. A tapasztalatok, információk, hagyományok egyik generációtól a másiknak való átadását a beszéd és a nyelv nagymértékben elősegítette. A differenciálódás további lépcsőfokát jelentette a munkát végzők és a munkát irányítók szétválása, melynek következtében a dolgozó emberek nagy része személyileg és gazdaságilag is függő helyzetbe került, majd a gazdasági élet bonyolultsága következtében kialakult az állam, amely most már a közös területeken élőköt fogta össze, ahol már nem az eredet volt a döntő. Az államban élők egymáshoz viszonyított helyzetét már nem a szo-

kásjog, a hagyomány, az erkölcs kormányozta, hanem az állam által megfogalmazott jogrend, a törvények.

A törvény, a szabály az, amit az állam az addig érvényes szokásjogból kiemel, ami mindenki számára kötelezővé válik, vagyis szétválik a normák által determinált erkölcs és a jog.

A jog tehát társadalmi viszonyokat szabályoz és szankcionál. Kialakult az állam intézményrendszerének létrejöttével párhuzamosan a jog hierarchiája, amely szabályozza, hogy a különböző szervek által kiadott jogszabályok közül melyik magasabb rendű, továbbá, hogy egy államon belül csak egyféle jog létezhet.

A jog azonban nem képes mindent és mindenhol szabályozni, nem is lehet, hogy az élet minden területe szabályozva legyen, mert ez túlszabályozottsághoz vezetne, ami az emberi akarat, az emberi individuum totális feladásához vezetne. A jog által le nem fedett terület a normáké, az erkölcsé. Ezért mondható, hogy az erkölcsöt nem lehet paragrafusokkal mérni, így az erkölcsi ítélet is különböző.

A „Ki mint él, úgy ítél” közmondás talán kifejezi a normák sokféleségét, de talán ha megpróbálnánk mégis bizonyos általános erkölcsi normákat megfogalmazni, akkor azt mondhatjuk, hogy a tízparancsolat lehet a legátfogóbb erkölcsi mérce, melynek követésével talán megfelelénk az embertől elvárható elvárásoknak, ez az, ami a legjobban megfelel az erkölcsi magatartásnak.

Mint ahogy semmilyen emberi és társadalmi viselkedés nem választható el az adott kortól és társadalmi berendezkedéstől, így korunk szabályai és normái az ezredforduló idejére vonatkoznak az időben behatárolva, ennél fogva hasonlóságot mutatnak, viszont a földrajzi elhelyezkedés és egy térség múltja rányomja bélyegét a magatartási szabályokra, és differenciálja őket.

Mindenesetre elmondhatjuk, hogy egy adott kor és földrajzi elhelyezkedés meghatározza a normák és jog által előírt követendő magatartásformákat, azonkívül leszögezhetjük, hogy e kettő nem elkülönülten határozza meg életünket, hanem a jog és erkölcs olyanformán állnak egymással

kapcsolatban, hogy a jog hat az erkölcsre és viszont. E kettő megléte, oda-vissza hatása befolyásolja hétköznapi és gazdasági életünket.

A jog, a törvények hatnak az erkölcsi normákra, melyek egy nem általánosan ismert és használt tőkefogalomnak, a társadalmi tőkének elemei.

Mit is értünk társadalmi tőkén?

A fogalom első meghatározása Coleman (1990) nevéhez fűződik, de a részletes gyakorlati kifejtés Robert Putnam 1993-ban megjelent *A demokrácia működtetése* („Marking Democracy Work”) című könyvében található.

Nézzük meg, hogyan fogalmazódott meg a társadalmi tőke mibenléte!

Amikor az emberek kapcsolatba kerülnek egymással, „*a társadalmi tőke felhalmozódik, és képes azonnal kielégíteni az illetők szociális igényeit, egyúttal elegendő társadalmi lehetőséget teremt az egész közösség életfeltételeinek fejlesztésére*”. Vagyis a társadalmi tőke magában foglal különböző szerveződéseket a gazdasági és civil szférában, melyek a bizalmat, biztonságérzetet, együttműködést erősítik, amelyek következtében az emberek magánélete gazdagabbá válik, a gazdasági életben pedig az összetartozás és egymásra utaltság révén a teljesítőképesség, a teljesítmény multiplikálódik.

Az elemzés a társadalmi tőkét két, majd később három egységre bontotta.

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy érett, egészséges lelkiületű, személyiségű emberek kialakulásának három helyszíne van, a család, az iskola és a társadalom, úgy érthető, hogy a társadalmi tőkét több összetevőre bontják.

- Hálózati tőke: barátság szomszédokkal, munkatárssal, ismerőssel, mely a mindennapokban érzelmi és fizikai támogatást képes nyújtani.
- Részvételi tőke: különböző szervezetekben, pártokban, civil mozgalmakban való részvétel.

Putnam végigtekintette a XX. századi Amerika politikai tömörülései mellett a legjellemzőbb civil mozgalmak (Vöröskereszt, Tanár-szülő Szövetség, Női Klubok Szövetsége, Női Szavazópolgárok Egyesülete) hatóerejét. Ugyanezt megnézhetjük a mai Magyarországon is. A politikai

szervezetek mellett a 90-es években kezdtek egy kicsit éledezni a civil szervezetek. Az 1945 előtti falu- és városleírásokban találkozunk különböző alulról szervezkedő szövetségekkel, melyek a település kohéziójának, megtartóerejének fő eszközei voltak. Gondolhatunk itt a színjátszó körökre, daloskörökre, tűzoltóegyletekre stb., amelyek a harmadik elem, a „közösségi elkötelezettség” igényét fejezték ki, aminek a lényege, hogy az ember rendelkezik a valahová tartozás motivációjával. Ugyanígy a valahová tartozás szükségletét elégítik ki a sportklubok, a kávéházak, jótékonyági egyletek.

Ezek többé-kevésbé hiányoznak nálunk, bár ha léteznének sem működnének aktívan, látogatottságuk akkor sem lenne túl nagy, mivel az alacsony jövedelmi viszonyok következtében a második és a harmadik műszak nem éppen a civil, társas együttléteknek kedvez.

A gazdasági elemzők, akik országok helyzetével, versenyképességének felmérésével foglalkoznak, már régóta felfigyeltek arra, hogy azonos természeti, technológiai és pénztőkével rendelkező országok eltérő eredményeket mutatnak fel. Mi lehet ennek az oka, minek következtében születnek eltérő vállalati és aggregált jövedelmek közel azonos adottságokkal rendelkező országokban?

A válasz egyszerű: a társadalmi tőke erőssége, annak a hétköznapi és a gazdasági életben kibontakozó hatása.

A társadalmi tőke a humán tőkével rokonítható, mégis egészen mást jelent.

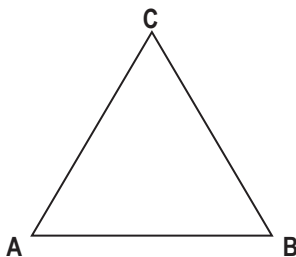
A humán tőkén, melyet egy vállalat értékelésénél figyelembe veszünk, az ott dolgozók fizikai, szellemi munkavégző képességét, kreativitását, begyakorlottságát, helyi ismeretét értjük, melyek a képességeket, készségeket jelentik a gazdasági tevékenység számára.

Amennyiben egy vállalat gépei, berendezései, ingatlanjai, összefoglalóan a tárgyi tőkéje új cselekvésmódokat tesz lehetővé, ugyanez elmondható a humán tőkéről.

A társadalmi tőke más, a társadalmi tőke elemzésének főbb területei a következők: az emberek közötti kohézió megléte, erőssége, a bizalom

szintje, minősége, a civil mozgalmak ereje, a társadalom összefogottságának nagysága, a korrupció káros hatása, a lakosság egészségügyi állapota, a világon végigsöprő terrorizmus, a fogyasztói társadalom ránk erőltetett szabálya (fogd, vedd, dobd el, vásárolj újat). Az emberi tőke az egyes munkavégző képességgel rendelkező személyeket jelenti, a társadalmi tőke pedig a köztük levő viszonyok kifejeződése. Ugyanis sohasem az objektum-objektum, objektum-szobjektum, szobjektum-szobjektum elkülönülten a lényeges, hanem a köztük lévő reláció, a pozitív vagy negatív kapcsolat, az egymáshoz való viszonyulásuk a döntő.

Az emberi és társadalmi tőke megkülönböztetését rajzzal is szemléltetjük.



A csúcspontok három személyt jelentenek, az emberi tőkét, az összekötő egyenesek pedig viszonyulásukat, a társadalmi tőkét.

Magyarországon a kutatási eredmények szerint a társadalmi tőke valamennyi elemével baj van.

Egy világviszonylatban több országot érintő felmérés szerint ha a társadalmi tőkét mérő rangsorban a legmagasabb adható érték 9, akkor Magyarország 2,41 pontjával a 25. helyet foglalja el. Érdekességképpen említhető, hogy Oroszország, Banglades és Nigéria a hozzánk hasonlóan gyenge társadalmi tőkével rendelkező országok közé tartozik.

A közvélemény-kutatási adatok világszerte azt mutatják, hogy nő az emberek elbizonytalanodása, ami megmutatkozik az egymáshoz való viszonyulásukban, de megmutatkozik a jelentősebb intézményekbe vetett bizalom elvesztésében is.

A globalizmus, korunk legkarakteresebb folyamata, melynek révén multinacionális vállalatok fonják körül a Földet, s kiveszik a hatalmat a közjóért felelős kormányok kezéből, széttöri az országok hagyományos kereteit, melyek az összetartozást, védettséget biztosították.

Aranykort ígértek az emberiségnek a kutatók, miután leszögezték, hogy a termelés, technológia és technika problémáit megoldottuk, s most már nem marad más hátra, mint hogy minden országnak át kell vennie a fejlett technikát, s megoldandó problémának már csak a szabadidő hasznos eltöltésének kérdése marad. Ez volt az ész hübrisze.

Ezzel szemben egyre kevesebb ember hisz abban, hogy biztos gazdasági jövő elé néz.

Az ember, ellentétben az állattal, maga alakítja ki szelekciós tényezőit, önmaga számára jelenti a legveszedelmesebb ellenséget.

A természettől való elszakadás, a bizonytalanság növekedése, a gyorsuló idő, a világ kitágulása s egyben összezsugorodása, a vásárlási parancs mind-mind kíméletlen versengésre készíti az emberiséget.

Ez a versengés olyan hatásokkal jár a természet körforgása ellen, amit korábban semmilyen biológiai tényező nem váltott ki.

A felhőkarcolók között élve nem lehet látni az eget, a szmog eltakarja a napot, a felhőket, a természet örök pusztulási és megújulási folyamatától elszakadva az emberiség esztétikai és etikai kultúrája hanyatlik. Ez eredményezi az egész világon végigsöprő erőszakot, brutalitást, a konvencionális társadalmi normák elvetését.

A korábbi értékek sárba tiprása után az emberek túlnyomó többsége már csak azt tekinti értéknek, ami a konkurenciaharcot szolgálja. Az utilitarizmus eszméje a hasznosságot tekinti az erkölcsiség alapjának, felcserélve vagy inkább azonossá téve a célt az eszközzel. A cél már nem szentesíti az eszközt, mert eggyé váltak. A pénznek, a vagyonnak eszköz szerepe lenne, ámde önmaga emelkedik értékké, céllá válik. Pedig a pénz nem érték, minthogy az idő sem az.

Amikor olyan autót állítanak elő, amely gyorsabban tesz meg egy bizonyos távolságot, olyan repülőgépet, amely gyorsabban repül át az óce-

ánt, senkit sem érdekel, hogy a magasabb repülési sebesség nagyobb veszélyhelyzet teremtsen, mennyibe kerül a zajártalom, mennyibe kerül a károk kompenzálása. Feltehetjük a kérdést, mi a károsabb az emberiségnek, a pénz utáni vágyakozás, hajsza, vagy az értelmetlen rohanás?

Bármelyiket választjuk, vagy mindkettőt igaznak véljük, mindegyik versengésre készíti az embereket. A konkurenciaharc, a hierarchiában feljebb kerülés célja rányomja bélyegét a mindennapokra.

Kis és nagy közösségek, családok felbomlanak, a Föld ökológiai katasztrófa előtt áll, vállalati leépítések, munkanélküliség, csökkenő reálbérek, gazdasági bizonytalanság uralja a világ sok országát, köztük Magyarországot is.

Marx már a XIX. században írt az elidegenedés folyamatáról, a XX. század 60-as éveiben Amerikában mért „elidegenedési index” a 29-es értékről 1993-ban már 65-re nőtt. Fel sem merjük tenni a kérdést, a tavalyi szeptember 11-e vagy a moszkvai túsdráma, a világszerte végbement terroristatámadások hogyan alakították az indexet?

Nő a bizonytalanság, nő a szegénység, s ezek a társadalmi feszültség kialakulásához, megerősödéséhez vezetnek. A jelek megtapasztalhatók: bűnözés, kábítószer, öngyilkosságok, családon kívüli és belüli erőszak, alkoholizmus, menekültek növekvő számban. A megélhetésért folytatott ádáz küzdelem felrúgott mindenféle erkölcsi, etikai gátat, a kőtáblák tilalmait semmivé foszlottak.

A harc, a küzdelem, a pénzért s időért folytatott hajsza melegágya a társadalmi tőke egy másik jelentős elemének, a korrupciónak.

A Gallup Intézet vizsgálatsorozatát folytatott a 2000. évben az ENSZ felkérésére a korrupció magyarországi mértékéről és formáiról. Két vizsgálat elemezte a lakossággal szembeni bűntények és korrupció alakulását 1513 budapesti 18 éven felüli lakos megkérdezésével. A közintézményekben tapasztalható korrupcióról országos reprezentatív felmérés készült 1839 felnőtt magyar állampolgár megkérdezésével. Az önkormányzatok átláthatóságát öt önkormányzat dolgozóinak vizsgálatával mérték fel, összesen 431 köztisztviselőt megkérdezve, a közép- és kisvállalkozá-

sokat illetően pedig 511 véletlenszerűen kiválasztott budapesti cég vezetőjével készült személyes interjú.

A felmérés bemutatja, hogy az egészségügyi alkalmazottak, a rendőrök és a privát gazdaság szereplői állnak az első helyen korrupciós viszonylatban, hogy pénzt, ajándékot vagy szívességet kell felajánlani nekik, hogy az átlagember segítséget kapjon. A megkérdezett önkormányzati köztisztviselők 78%-a szerint az önkormányzatoknál folyó ügyek elintézésekor legalább 80%-ban „írásban nem rögzített, informális szabályok” érvényesülnek. Ez az igen magas érték különösen meglepő azzal az adattal szemben, mely szerint a közalkalmazottak, köztisztviselők 71%-a tartja úgy, hogy soha nem fogadható el csúszó pénz, a más területen dolgozóknak pedig csak 66%-a tartja ezt megengedhetetlennek.

A kis- és középvállalkozások körében végzett vizsgálat szerint 511 vállalkozás közül 164-nél történt megvesztegetési kísérlet, vagy kértek csúszó pénzt, a 164 esetből azonban csak 3-at jelentettek a rendőrségnél. Sőt, leggyakrabban éppen a rendőrökkel kapcsolatban történtek azok a korrupciós cselekmények, amelyekről a kérdezett cégek beszámoltak.

Ha az élenjáró szakágakban meglévő korrupció miértjét próbáljuk kutatni, nem kell nagy fantázia annak feltételezéséhez, hogy az alkalmazotti bérezés alacsonyága mind az egészségügyben, mind a rendőrség berkein belül, mind az önkormányzatokban a csúszó pénzek elfogadásához vezet. Az alacsony bérek majdnem mindent megmagyaráznak. Ha valaki megkapja a megérdemelt összegű bérét, akkor nem szorul rá, hogy tisztességtelen eszközökhöz nyúljon. Biztosítani kell a becsületes munka feltételeit. Lehet valaki tisztességesen szegény is, de a megélhetési gondok könnyen helytelen útra vezethetik az embert. Az állami szolgálatban állók kimaradnak a piacgazdaság következtében kialakuló vállalkozói réteg magasabb jövedelmeiből, biztonságot és tisztas jótétet kellene nekik biztosítani életpályamodelljük megalkotásában. A privát, a vállalkozási szektorban lévő visszaélések magyarázhatók a piacgazdaság kiépítésének nehézségeivel, a privatizáció körüli anomáliákkal, az utolsó tíz év állami jövedelemelosztási politika következményeivel.

Egy hibás jogászvélekedés is a korrupciót erősíti, ami így szól: „*ami nem tilos, az szabad*”. Ez ugyanis nem igaz, ez nem a szabadelvűség kifejezése, hanem a szabadosságé.

A korrupcióindex szerint, melyet a Transparency International 102 ország között mért, Magyarország a 32-dik helyet foglalja el. A skálán tízes az elérhető legmagasabb érték, Finnország, mint első helyen álló, vagyis, ahol legalacsonyabb a korrupció, kapott 9,7-es indexet, még Bangladesé az utolsó hely az 1,2-es értékkel. Kelet-Közép-Európa államai közül Magyarország szintje jónak mondható. Hazánk a második helyen áll, és csak Szlovénia előzi meg. Legrosszabb a helyzet Romániában és Ukrajnában. De ez a rangsorolás csak Európa közep és keleti részére értendő, egész kontinensünket nézve Finnország, Dánia, Izland, Svédország, Hollandia mint legjobbak és még sokan mások előttünk állnak. Világviszonylatban Indonéziában, Kenyában, Angolában, Madagaszkárban, Paraguayban, Nigériában és Bangladesben virágzik a korrupció. A bizalmatlanság, a korrupció, a civil szervezetek ereje vagy gyengesége, a hierarchiaharc stb. – a társadalmi tőke előbb felsorolt területei – kihatnak a társadalmi viszonyokba beágyazott gazdasági folyamatokra.

Bizonyítható, hogy fejlett, erős társadalmi tőkével rendelkező országok az élet minden területén, a kultúra, a művelődés és a gazdaság területén felülmúlják a többi nemzeteket, sikeresebbek. Az erős társadalmi tőke összegez, összegez erőt, tudást, szervezettséget, biztonságot. Mint a fizikában a hullámok interferencia és megfelelő fáziskülönbség esetében nem kioltják, hanem felerősítik egymást.

A gazdasági rendszerek jelen világunkban viselkedési rendszerek, s mint ilyenek tanulmányozhatók mint a viselkedésszervezés rendszerei. Az erős társadalmi tőkéjű állam úgy is felfogható, mint egy kiegyensúlyozott, stabil személyiséggel rendelkező személy, kinek teljesítménye többszöröse az ingtag, labilis egyénénél.

Aki erős személyiség, illetve amely ország nagy társadalmi tőkével rendelkezik, az jobban viseli el a nehézségeket, a problémák megoldásában rugalmasabb, a helyi és a kormányzati munka minősége emelkedik.

Jobb az emberek egészségi állapota, nagyobb a rend, a tisztaság, az emberek jobb kedvűek, tettekre készebbek. A bizalom erősít, és egyszerűbbé teszi az életet, az energiák összegeződnek. Az ilyen közegben működő vállalatok termelékenyebbek, jobbak a profit- és növekedési kilátásaik. S ha figyelembe vesszük, hogy a vállalat piaci pozíciójának megítélésében, értékének megállapításában nem eszközeinek halmaza a mérvadó, hanem jövedelemtermelő képessége, rögtön megértjük, miért nevezhetjük a társadalmi tőkét versenytényezőnek.

A gazdasági élet egésze ellehetetlenülhet, ha az erkölcsös cselekvést számúzik a szférából. Gazdaság és erkölcs mindennapi életünk meghatározó tényezői. A gazdasági életben, az üzleti világban is betartandók az emberi együttélés írott és íratlan normái.

A régi időkben a vásárokon a parasztemberek tenyérbe csapással szentesítették a megkötött üzletet, és ezt az egyezséget az eladó akkor sem rúgta fel, ha később kedvezőbb ajánlatot kapott. Ezek az emberek nem tanultak szociológiát, nem olvastak törvénykönyveket, rendeleteket, az emberi együttélés íratlan szabályait kölcsönösen betartották, vezérlőelvük volt a tisztesség, az érdekek kölcsönös szem előtt tartása.

A népi hagyományban elterjedt „élni és élni hagyni” elv egyben morális töltetű is. A legtöbb filozófusnál, de a Bibliában is fellelhető parancs: *„Ne tégy másnak olyat, amit nem kívánsz, hogy veled is megtegyenek.”*

E parancs betartása vezetne el a társadalmi tőke erősödéséhez, melynek révén a mindennapi életben erősödő bizalom az összetartás, összetartozás érzetét keltené, ami nemcsak hétköznapi életünkben jelentkezne, hanem gazdasági életünk is jobbulna, a változó környezeti hatások is könnyebben legyőzhetőbbekké válnának.

Amennyiben életünk moralitása a mai szinten marad, akkor idézhetjük Berzsenyit:

*„Így minden ország támasza, talpköve  
A tiszta erkölcs, mely ha megvész:  
Róma ledűl, s rabigába görbed.”*

A lehetőség fennáll, hogy a XXI. század egyik Rómáját Magyarországnak fogják hívni.

### **Irodalom**

David C. Korten: Tőkés társaságok világuralma. Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat Budapest, 1996

Ernst F. Schumacher: A kicsi szép. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991

Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): A gazdasági élet szociológiája. BKE. Budapest. Aula Kiadó KFT. Bp. 1996

Heller Ágnes: Az igazságosságon túl. Gondolat, Budapest, 1990

Hankiss Elemér: A tízparancsolat. Helikon kiadó, 2002